

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 129 2008

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala, samt även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till Otto.Fischer@littvet.uu.se. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2009 och för recensioner 1 september 2009.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

Abstracts har språkgranskats av Magnus Ullén.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-26-1

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2009

såväl som kritik. Men som bidrag till en gemensam debatt om det kritiska bildningsbegreppet tycker jag att de skjutet snett och i själva verket inte bidrar så mycket.

Per-Anders Forstorp

Peter Goodrich, *The Laws of Love. A Brief Historical and Practical Manual*. Palgrave-Macmillan. New York 2006.

Kieran Dolin, *A Critical Introduction to Law and Literature*. Cambridge University Press. Cambridge 2007.

Imaginer la loi. Le droit dans la littérature. Ed. Antoine Garapon & Denis Salas. Ed. Michalon. Paris 2008.

Den franske författaren André Gide skriver i "Souvenirs de la Cour d'assises" (1914) att när han på sina resor kom till en stad så var det fyra saker som utövade en oemotståndlig fascination på honom: offentliga parker och marknadsplatser, kyrkogårdar och domstolar. Om de två första företeelserna kan tyckas normala även för en modern turist, är intresset för kyrkogårdar och domstolar kanske mindre vanligt. Gides fascination för de senare kan möjligen ses mot bakgrund av att han förlorade sin pappa endast fem år gammal och att denne var juridikprofessor. André Gides intresse för rätten och dess byggnader kan emellertid tyckas ha satt få spår i hans författarskap. Om man jämför hans litterära verk med andra moderna franska författares är det i stället snarare bristen på intresse för brott och straff som är påfallande. Men enligt Sandra Travers de Faultrier – i artikeln "Donner figure: la personne entre représentation et présentation" i konferensvolymen *Imaginer la loi. Le droit dans la littérature* (2008), redigerad av Antoine Garapon och Denis Salas – är Gides verk genomkorsat av rättsliga temata. I sin artikel är det främst juridikens betydelse för konstruktionen av romanpersoner som hon diskuterar. Enligt de Faultrier definieras huvudpersonerna hos Gide genom sin rättsliga status: där finns arvtagaren (Thésée och den förlorade sonen), oäktingen (Lafcadio, Olivier, Casimir), kvinnan (Geneviève, Laura) och den koloniserade.

Huvudproblematiken i Gides romaner är hur den enskilda individen förhåller sig till och konfronteras med sin sociala och juridiska identitet. Den juridiska konstruktionen av identitet beskrivs som ett "påklistrat skinn" på en osynlig identitet,

den ger en falsk identitet och den benämns av Gide även som en "olycklig lag". I Gides romaner finner man hur hans protagonist skalas av sig sina olika juridiska skinn i en strävan efter att finna en sann identitet. Men personerna blir inte automatiskt autentiska eller lyckliga – en fundamental kategori för Gide – genom att frigöra sig från dessa yttre skal. Enligt de Faultrier är det snarast tvärtom. Hon hävdar att hos Gide betecknar frånvaro av juridisk mening i stället formlöshet, kaos och anarki, som resulterar i en känsla av äckel.

De Faultrier menar att rätten i denna kritiska situation återkommer i en ny skepnad och i en annan betydelse: inte som påbud eller förbud, utan som instruktion, som en "formande form". Denna andra betydelse av rätten betecknar inte "lag" (loi) utan "undervisning", och hon menar att Gides litterära verk är konstruerade utifrån detta undervisande språk. De Faultrier betonar att denna andra betydelse av rätten är lika artificiell som den första, men hon menar att på samma sätt som konsten kan ge form åt osynliga verkligheter så kan rätten ge "skepnad" (figure) åt verkligheter som inte har sitt ursprung i en primär eller uppenbar sanning, men i en bild som inbjuder till tro. Enligt de Faultrier är rätten hos Gide både en sporre och ett ljus för arbetet med att forma och utveckla självet. Rätten och dess språk beskrivs rentav som en sorts övning för självet: "Le droit est exercise, la langue du droit est pratique de soi" (135). Detta är ett av de många sätt på vilka skönlitteratur och juridik kan fogas samman.

I inledningen till sin bok *A Critical Introduction to Law and Literature* (2007) ger Kieran Dolin ett annat exempel på sammankopplingen av rätt och litteratur. I detta fall är det fråga om ett domslut i den amerikanska högsta domstolen (*Plaut v. Spendthrift Farm Inc*, 1995), där domare Antonin Scalia skriver ett yttrande för majoriteten och avslutningsvis citerar en rad från Robert Frosts dikt "Mending Wall" (1915) för att ge tyngd och auktoritet åt åsikten att den lagstiftande makten (i detta fall den amerikanska kongressen) och den dömande makten bör separeras av "high walls and clear distinctions". Domare Scalia skriver i sitt yttrande att "separation of powers, a distinctively American political doctrine, profits from the advice authored by a distinctively American poet: good fences make good neighbors." Det hör nu inte till vanligheterna att en dikt används för att legitimera ett rättsligt domslut, även om domslut i det amerikanska rättsystemet och dess högsta domstol ofta använder

sig av ett språk och en stil som ska kunna förstås av en bredare allmänhet, liksom att argument ofta förankras i icke-juridiska rättskällor. Det som gör detta rättsfall särskilt märkvärdigt är att en annan domare i den högsta domstolen, Stephen Breyer, menade att Scalia hade misstolkat Frosts dikt. I ett instämmande yttrande (*concurring opinion*) skriver domare Breyer att den amerikanska konstitutionen inte bara särskiljer makter (*powers*) utan även förenar dem, och även om han i detta fall håller med domstolsmajoriteten så manar han till försiktighet gentemot "the unnecessary building of such walls" mellan olika delar av statsapparaten. Breyer menar vidare att Scalia citerar diktraden "good fences make good neighbors" utan att ta hänsyn till att dikten innehåller en dialog mellan två jordbrukare och att Frost i samma dikt även skriver: "Something there is that doesn't love a wall" och "Before I built a wall I'd ask to know / What I was walling in or walling out." Breyer gör med andra ord gällande att Scalia har citerat en diktrad utan att ta hänsyn till dess sammanhang i dikten.

Denna ovanliga rättspoetiska dispyt uppmärksammades bland annat i *New York Times* (den 19 april, 1995), men utan att påtala (som Dolin gör) att den rättsliga konflikten mellan Scalia och Breyer i själva verket utgör dispyten mellan de två bönderna i Frosts dikt. Enligt Dolin så utgör domare Scalia – på samma sätt som den ena bonden i Frosts dikt – ordspråket "Good fences make good neighbors" utan att ta hänsyn till eller reflektera över sammanhanget (i Frosts dikt). Domare Breyer ställer – på samma sätt som den andra bonden – skeptiska frågor samtidigt som han återuppbygger muren (mellan lagstiftare och domstol). Breyer noterar Frosts (eller diktjagets) tvivel om murens visdom, men håller i detta fall med Scalia om separationen av makter. Enligt Dolin så avslöjar Breyers yttrande en klyfta mellan dikten och rätten: "to agree on the law but disagree on the poem either cancels out the significance of the poem, or it undermines the metaphoric wall of the separation of powers doctrine." Denna tolkning av Breyers yttrande är emblematisks för det tvärvetenskapliga forskningsområdet rätt och litteratur, som har den dubbla ambitionen att ställa kritiska frågor om muren mellan disciplinerna och att bygga broar mellan dem.

Som framgår av dessa två exempel – från Gide och den amerikanska högsta domstolen – så kan sammankopplingen av skönlitteratur och juridik alltså se olika ut. Philippe Malaurie menar i en an-

nan artikel i volymen *Imaginer la loi* ("Les exigences contraires de la littérature et du droit") att man kan urskilja åtminstone fyra olika sorters relationer mellan rätt och litteratur: (1) litteraturjuridik (*le droit de la littérature*), som handlar om författarens juridiska ansvar och rättigheter, såsom yttrande- och tryckfrihet, upphovsrätt och olika former av begränsningar av dessa; (2) rätt *som* litteratur (*le droit comme littérature*), som behandlar litterära egenskaper hos rätten (enligt Malaurie inte i första hand poetisk utsmycknad eller litterär stil, utan i form av kombinationen av vardagsspråk och juridiskt språk, som exempelvis i "le merveilleux article 1109 du Code civil": "Il n'y a point de consentement valable, si le consentement n'a été donné que par erreur ou s'il a été extorqué par violence ou surpris par dol." (288)); (3) rätt *jämförd* med litteratur (*le droit comparée à la littérature*), som gör jämförelser mellan juridiska och litterära metoder; och (4) rätt *i* litteraturen (*le droit dans la littérature*), som handlar om hur skönlitteratur framställer lagen, rättvisa och juridikens grundfrågor. Det var den sistnämnda sammankopplingen som var huvudtemat för den konferens som resulterade i boken *Imaginer la loi*.

Kieran Dolin, som är i lektor i engelska och kulturstudier vid University of Western Australia, nämner i sin introduktion till studiet av rätt och litteratur ytterligare sju relationer mellan de två områdena och disciplinerna: (5) betydelsen av berättelser, metaforer och retoriska grepp i rättens diskurser, inklusive domslut; (6) hur juridiska begrepp cirkulerar i litterära kretsar och kulturer (och omvänt); (7) effekterna av sociala ideologier (som ras och genus) i det juridiska språkbruket; (8) tolkningsteorier; (9) användningen av teatralitet och spektakel för att skapa rättslig auktoritet; (10) de kulturella och politiska konsekvenserna av nya kommunikationsteknologier (som skrift, boktryckarkonst, digitala medier); och (11) rättsligt berättande eller berättande rättsvetenskap. Det är utan tvekan möjligt att urskilja ytterligare relationer mellan rätt och skönlitteratur, samtidigt som flera av dem skulle kunna sammanföras under gemensamma rubriker. Det finns som Dolin påtalar även anledning att kritiskt fråga vilka av dessa relationer som är mest betydelsefulla, och för vem. Det finns vissa forskare (som exempelvis Richard Posner) som menar att studiet av hur rätt och rättsprocesser framställs i litterära verk saknar intresse för juridiken (och han menar även att man inte blir bättre jurist av att läsa romaner), medan andra (som

Shoshana Felman och Theodore Ziolkowski) menar att litteraturen kan visa på företeelser hos rätten som juridiken är blind för. Det finns även de (som Richard Weisberg) som anser att juriststudenter bör läsa romaner både för att lära sig om människor och för att utveckla sin språkliga kompetens.

Som nämndes ovan så handlar de flesta av bidragen i konferensvolymen *Imaginer la loi* om hur rätt och juridik framställs i litterära verk, i första hand hos franska författare (som Pierre Corneille, Marquis de Sade, Honoré de Balzac, Emile Zola, Gide och Albert Camus), men de behandlar även en rysk och en amerikansk författare (Fjodor Dostojevskij och Arthur Miller). Det finns även några bidrag som behandlar författares engagemang i enskilda rättssaker, i första hand Dreyfusaffären (Charles Péguy och Zola). Men skönlitterära författares intresse för rätt och rättvisa är sällan oengagerat eller intresselöst, utan att därför nödvändigt ta parti för den ena eller andra parten. Det är alltså ofta fråga om vad som på franska kallas "littérature engagée". Den i min mening mest intressanta artikeln om engagerade författare och engagerad litteratur i *Imaginer la loi* behandlar emellertid inte Dreyfusaffären (även om Jean-Denis Bredins presentation av Zolas involvering är utmärkt), utan Lissa Lincolns diskussion av Camus roman *La Chute* (1956).

I artikeln "Judgement et justice dans *La Chute* de Camus" gör Lincoln gällande, gentemot dem som menar att denna roman betecknar en radikal förändring i författarskapet, att den tvärtom är utmärkande för Camus förhållningssätt till det "rätta" (le juste) genom hela författarskapet. Detta består i att undersöka frågan hur man avgör vad som är rätt, eller närmare bestämt de kunskapsdiskurser som producerar sanning och skillnaden mellan rätt och fel. Lincoln menar att Camus utgår från Friedrich Nietzsches analys av relationen mellan kunskap och makt, där kunskap är uttryck för en vilja till makt. I romanen *La Chute* möter läsaren en fransk jurist bosatt i Amsterdam, som i en drygt 150 sidor lång monolog redogör för sin syn på människorna och världen. Den autodiegetiska berättelsen pendlar mellan en indirekt bekännelse och en serie resonerande omdömen om sig själv och om andra, omdömen som sin tur kritiserar och omvärderas. På detta sätt inbjuder berättaren läsaren att från sin externa position själv bedöma händelser och människor, men genom att flytta gränserna mellan oss och dem så undermineras samtidigt den plats som gör omdömen möjliga. Enligt Lincoln så utgör Camus berättelse en dekonstru-

erande allegori om den position som den existentiellistiska författaren vill skapa åt litteraturen och åt sig själv, genom vilka de själva blir aktiva deltagare i de kunskaps- och maktdiskurser som de kritiserar. Artikeln är mycket välskriven och välargumenterad och jag ser fram mot att läsa fler studier av Lincoln om Camus och rätten.

På ett liknande sätt som Lincoln så intresserar sig Dolin för olika sätt som litteratur använder sig av juridikens dramatis personae i sin självförståelse: diktaren som lagstiftare, åklagare och domare; författaren som bevakare och som bestraffare. Som framgår av titeln på Dolins arbete har det ambitionen att ge en "kritisk introduktion" till området rätt och litteratur. Med det menas dels att presentera en överblick över fältet, dels att anlägga ett kritiskt perspektiv på relationen mellan rätt och litteratur. På samma sätt som Lincoln i sin artikel intresserar sig för hur Camus effektivt integrerar juridiska och litterära metoder i sina verk, så är det centrala för Dolin hur rätt och litteratur historiskt påverkar varandra. Det kanske mest påtagliga sättet av interaktion är litteraturjuridik och rätt som litteratur. Men innan jag går in på dessa områden bör det anmärkas att även om titeln på Dolins bok gör gällande att den behandlar "Law and Literature", är det uteslutande engelskspråkig litteratur och anglo-amerikanska rättssystem som behandlas.

Litteraturjuridik överer alltså de lagar och (juridiskt bindande) överenskommelser som reglerar litteraturen – allt från författares verksamhet som (enskilda) företagare, produktion/reproduktion och distribution av litterära verk, upphovsrätt, till läsning och värdering av dessa verk. I ett kapitel med titeln "Literature under the law" behandlar Dolin den historiska framväxten och tillämpningen av juridiska regelverk, med fokus på tiden från renässans till i dag. Som Dolin inledningsvis noterar så finns det inget avgränsat lagrum som behandlar litteraturen, utan den regleras av olika paragrafer och rättspraxis (i den anglo-amerikanska common law-traditionen skiljer man mellan lagar stiftade av parlament och av domstolar), en del civilrättsliga och andra straffrättsliga. Litteraturens förhållande till rätten faller delvis under kategorin begränsningar av yttrande- och tryckfrihetslagstiftning, som exempelvis obscenitet, hädelse, uppvigling och ärekränkning. Dolin visar hur tillämpningen av denna typ av lagstiftning skiftat med såväl moraliskt som politiskt klimat. Obscenitet avser skildring av sedeslöshet och sexualitet och han tar upp de berömda rättegångarna för att få publicera

James Joyces *Ulysses* (1922) i USA 1933 och D.H. Lawrences *Lady Chatterley's Lover* (1928) i England 1960. Hädelse är en mycket ovanlig åtalspunkt i modern tid, men Dolin nämner dels ett domslut i England 1977 mot en dikt av James Kirkup som beskriver de romerska soldaterna vid Jesu korsfästning som homosexuella ("The Love that Dares to Speak its Name"), dels Ayatollah Khomeinis fatwa mot Salman Rushdies *Satanic Verses* (1988).

Behovet av en lagstiftning kring upphovsrätt uppstår genom framväxten av en expansiv litterär bokmarknad under andra hälften av 1600-talet, men den juridiska och politiska debatten kring denna fråga färgades även av nya intellektuella och estetiska idéer om originalitet och författarskap. Fastän den litterära kulturen under såväl antiken som medeltiden visste att uppskatta tematiskt nyskapande så hade detta inget egenvärde, det var bättre att imitera och sträva efter att överträffa tidigare mästerverk. Under tidig modern tid sam-existerar denna klassicerande estetik (en "culture of imitation") med ett framväxande erkännande av författaren som skapare av ett unikt verk. Som Dolin understryker så är framväxten av upphovsrätt under 1700-talet "one of the clearest instances of the interrelations of legal and literary ideas, of literary concepts feeding into legal doctrine, and legal doctrine then shaping cultural practice." (62–63) Men det är även viktigt att komma ihåg, som Dolin också påpekar, att denna transformation av den litterära kulturen var beroende av den ökade användningen av boktryckarkonsten som ett svar på en ständigt växande publik av läsare.

De aktörer som ägde rätten till tryckta verk vid denna tid var som regel bokhandlarna, inte författarna. Den första upphovsrättslagen i England, "the Statue of Anne" från 1710, syftade just till att tidsbegränsa bokhandlarnas äganderätt till verken. Enligt denna lag fick bokhandlarna behålla redan existerande upphovsrätter i ytterligare 21 år; men den lade också till att nya upphovsrätter skulle innehållas av författaren eller dennes företrädare (assignees) i 14 år, och om denne fortfarande var vid liv efter denna tid, förlängas ytterligare 14 år. Efter utgången av 21 år fann bokhandlarna i London att konkurrenter i mindre städer började trycka "deras" titlar och sälja dem till lägre priser. De förra menade att författare hade en evig upphovsrätt till sina verk som lagen inte ändrat, och att de i egenskap av företrädare (assignees) för författaren hade en exklusiv rätt att trycka äldre verk. Denna konflikt fick sin slutliga lösning i en dom i överhuset 1774 (*Dol-*

naldson v. Becket), där det beslöts att författarens eviga upphovsrätt hade upphävts med "the Statue of Anne". De olika aktörerna på fältet fortsatte att agera för sina respektiva intressen, men upphovsrätten utvidgades gradvis både i tid och i rum. Enligt den nu gällande internationella konventionen (från 1995) så har författare skydd för sina verk under sin livstid plus 70 år. I de flesta länder finns det dock begränsningar av dessa rättigheter i termer av vad som i England kallas "faire dealing" och i USA "fair use", som avser användning och kopiering för privat bruk, liksom även av kritiker, forskare, journalister och andra författare.

De exempel på studiet av rätt *som* litteratur som givits ovan – användningen av Frosts dikt i en dom i den amerikanska högsta domstolen, de poetiska kvaliteterna i den franska Code civil – ger en aning om vidden av tillämpningar. I ett kapitel med rubriken "Law's language" går Dolin genom flera exempel på litterära aspekter och egenskaper hos rättsliga texter och språkgenrer. Ett uppseendeväckande fall i British Columbia, Kanada, handlar om publiceringen av ett domslut i bokform. Det handlade om ett mål där urinväarna, Gitksan- och Wet'suwetfolken, gjorde anspråk på rättsligt erkännande av äganderätten till sina traditionella hemtrakter. Domslutet nekade dem denna rättighet (*Delgamuukw v. The Queen*, 1991). Det är en fråga som är mycket omstridd inte bara i före detta kolonier där urinväarnas mark tagits i anspråk av koloniserare. Det som var speciellt i fallet i British Columbia var provinsregeringens beslut att publicera domen i bokform, inte i första hand för att öka spridningen av texten, utan för att genom bokformen stärka dess auktoritet. Men liksom i fallet med Frosts dikt så ledde denna publiceringsform till att texten kom att läsas på andra och mer kritiska sätt, som lyfte fram dolda värderingar och ideologier i domslutet. Detta försök att genom bokformen ge ökad auktoritet åt domen ledde tvärtom till ett ifrågasättande av dess kulturella legitimitet. För Dolin är detta även ett exempel på uppmärksammandet av formens betydelse inom juridiken, vilket även inbegriper användning av retorik.

Inom ramen för studiet av rätt *som* litteratur tar Dolin även upp betydelsen av närheten mellan liberala politiska idéer och den litterära traditionen, med andra ord hur moderna intellektuella och estetiska idéer har influerat juridiskt tänkande genom personligt umgänge med och diskussion av skönlitteratur. Dolin lyfter här med rätta fram den betydelsen som Richard Weisberg har haft för fram-

växten av rätt och litteratur som intellektuell kraft i USA. Det är också utmärkt att Dolin betonar betydelsen av feministiska och post-koloniala studier för den senare utvecklingen av ämnet, liksom av lingvistiska och narratologiska studier av såväl lagtexter som muntliga rättegångsförhandlingar (särskilt Robert Ferguson och Peter Brooks). Men däremot saknar man här en diskussion av de akademiska institutionernas betydelse för studiet av tvärvetenskapliga forskningsområden som rätt och litteratur. Även om detta område befolkas av forskare från flera olika discipliner, humanistiska och samhällsvetenskapliga, så har dess institutionella hemvist varit på juristutbildningar. Detta område skulle med andra ord inte ha kunnat växa upp utan den omvårdnad och beskydd som givits av de juridiska institutionerna.

Den andra delen av Dolins bok ägnas representation och gestaltning av rätt i skönlitteraturen, liksom dess direkta och indirekta effekter på juridik och politik. Framställningen, som är uppdelad på sex kapitel, går från renässanshumanismens intima umgänge mellan juridik och dikning till det avgrunds djupa avståndet mellan juridik och humaniora och humanistisk kultur i vår egen samtid. Denna disposition beskriver även Dolins huvudargument i studien, nämligen att en tidigare nära och fruktbar relation mellan rätt och litteratur har ersatts av en situation präglad av avstånd och ömsesidig misstänksamhet. Det är som nämnts ovan en ambition hos rätt och litteratur som akademiskt ämne och intellektuell rörelse att överbrygga detta avstånd och denna misstänksamhet.

I kapitlet om renässanshumanismen beskriver Dolin den centrala roll som de fyra juristkollegierna i London (Gray's Inn, Lincoln's Inn, Inner Temple och Middle Temple) hade för samtidskulturen. En företeelse som var mycket viktig både för juristutbildningen och den retoriska skolningen var seminarieövningar (moots) där man debatterade juridiska principer enligt ett bestämt fyrdelat schema: "(1) the problem; (2) the question arising from the problem; (3) the disputation, arguments pro and contra; and (4) the solution, any authoritative answer given by a teacher." (78) En central del av dessa seminarieövningar var berättelser som berörde något rättsligt fenomen, som utvecklades till uppfinning och prövning av nya och utmanande argument, med andra ord en övning i juridisk argumentationskonst. Dessa övningar var också en central del i juristernas poetiska och politiska skolning. De var en på en gång fantasifull och gestaltande öv-

ning som precis som på teatern gjorde det möjligt att ta upp och diskutera aktuella sociala frågor. I detta kapitel behandlar Dolin även juridikens centrala betydelse i det elizabethanska dramat.

I det följande kapitlet diskuterar Dolin synen på brott och straff i 1700-talets rätt och litteratur. Det är en motsägelsefull period som å ena sidan rymmer tilltagande kriminalisering av handlingar, både som svar på den sociala oro som uppstår i samband med industrialisering och tilltagande urbanisering och som ett sätt för den ekonomiska och sociala eliten att utöka sin makt. Å andra sidan är det under denna tid som synen på straff förändras och man går från bestraffning till disciplinering. En viktig faktor är vidare att rättssystemet hade kommit att överta från kristendomen rollen av primärt socialt kitt. Michel Foucault har beskrivit denna historiska omvandling i *Surveiller et punir* (1975), men det perspektiv som framträder i tidens litteratur är delvis ett annat. Dolin nämner två mycket populära trycksaker som rapporterade om brottslingar och deras brott – *Ordinary of Newgate's Accounts* och *Old Bailey Session Papers* – som han menar var viktiga delar av den sociala kontrollapparaten.

Från det tidiga 1700-talet tar Dolin upp litterära exempel från bland andra Alexander Pope, Jonathan Swift och Daniel Defoe. Den sistnämnde gjorde sig känd genom att intervjua brottslingar, nedteckna och publicera deras berättelser både i tidningar och i form av romaner. Dessa berättelser, som var mycket populära, anpassades både efter sin publik och samtidens syn på bekännelsen som genre. Genom de realistiska skildringarna av samtidens lägre sociala miljöer i romaner som *Moll Flanders* (1722) och *Roxana* (1724) formulerar Defoe (avsiktligt eller inte) en kritik av dessa förhållanden och av straffsystemet. Som Dolin betonar så satte därmed samtidens kriminaldebatt ett direkt avtryck i litteraturhistorien både i form av enskilda verk och romangenrens utveckling.

Från mitten av århundradet tar Dolin upp en författare vars involvering i rättssystemet var en helt annan än Defoes. Henry Fielding började sin karriär inom teatervärlden och det var först i samband med att Robert Walpole stängde Londonteatrarna 1737 som Fielding skrev in sig på Middle Temple för att bedriva juridikstudier. Efter avslutad examen arbetade han som advokat och blev utsedd till domare 1749, samma år som romanen *Tom Jones* kom ut. Närvaron av brott och straff är lika påtagliga hos Fielding som hos Defoe, men här möter vi ett annat perspektiv liksom ett annat sätt att skildra sociala

miljöer och rättssystemet. Hellre än att kritisera lagen så angriper han missbruk av den.

Ett annat exempel på närheten mellan rätt och litteratur i England under 1700-talet finner man i samarbetet mellan Samuel Johnson och Sir Robert Chambers (som var William Blackstones efterträdare som professor i juridik i Oxford), ett samarbete som resulterade i en föreläsningsserie om engelsk rätt (*A Course of Lectures on the English Law*, 1767–1773). Dolin beskriver vidare hur Johnsons arbete med att skapa ordning och reda i det engelska språket influerades av juridiska kategorier, som framgår av hans *Plan of an English Dictionary* (1747). Men Johnsons *Dictionary of the English Language* (1755) skulle i sin tur komma att influera senare juristers arbete med att systematisera de engelska lagarna. Det kan även nämnas att Johnsons ordbok förärade honom titeln hedersdoktor i juridik vid Trinity College i Dublin.

Under andra hälften av 1700-talet förändras enligt Dolin författarens roll som nära lierad med rättssystemet (som lagstiftare, övervakare eller domare) till att bli mer kritisk och känslomässig. Dolin tar som exempel Samuel Richardsons roman *Clarissa* (1747–48), där huvudpersonen väljer att inte åtala den man som har våldtagit henne eftersom hon inte har någon tilltro till rättvisan. Richardson beskriver rätten som oförmögen att rättvist framställa kvinnors upplevelse av våldtäkt. Dolin nämner som historisk parallell hur Lord Baltimore år 1764 frikändes i ett mål med påtagliga likheter med det i Richardson roman. Andra betydelsefulla uttryck för denna förändrade inställning inom litteraturen finner man både i den sentimentala och den fantastiska romanen, exempelvis hos Oliver Goldsmith och Ann Radcliffe, liksom senare inom romantiken.

I det följande kapitlet diskuterar Dolin kvinnofrågan i 1800-talets viktoriaiska England, ett ämne som han tidigare utförligare behandlat i boken *Fiction and the Law: Legal Discourse in Victorian and Modernist Literature* (1999). Det handlar här i första hand om gestaltning och kritik av kvinnors juridiska ställning i skönlitteratur, något som inbjuder till paralleller med Gides kritik av rättsliga identiteter. Till skillnad från tidigare historiska perioder finner man enligt Dolin nu ett tydligare avstånd mellan litteratur och rätt. Detta avstånd yttar sig också i form av ett metodologiskt problem för Dolin, för även om han fortfarande kan visa på dialoger mellan litteratur och juridik, så är det svårare att med detta material säga något om verkliga

effekter på lagstiftning eller rättspraxis. Här saknas med andra ord en diskussion av de sociala rum och miljöer där värderingar tar form och begrepp bildas, en motsvarighet till juristkollegierna och teatern i 1500- och 1600-talens London.

Detta problem är också märkbart i Dolins andra fallstudie från denne tid, om Charles Dickens författarbana. Dickens arbetade under en tid i början av sin karriär som kontorist på ett juristkontor och senare som stenograf på en domstol, och man finner i hans berättelser ett återkommande och engagerat intresse för rättssystemet av närmast samma omfattning som hos Balzac. Den kanske mest kända av Dickens skildringar av rättssystemet är romanen *Bleak House* (1852–1853), där han angriper den ålderdomliga rättsprocessen. Men de reformer som Dickens efterlyser i romanen var i själva verket redan väg att genomföras, och det är därför missvisande att hävda att den var en verkande faktor. Romanen var snarare en historisk tidsspegel, skildrande perioden före reformarbetet.

I det följande kapitlet tar Dolin sig an den ambivalenta relationen mellan modernistisk litteratur och samtiden, liksom försök att utveckla och modernisera rättssystem med rötter i medeltiden. Han vidgar här perspektivet och behandlar även situationen i USA och Australien. Den gemensamma nämnaren för rätten och litteraturen under denna tid var enligt Dolin den smärta och det lidande som framkallades av moderniteten: industrialisering och urbanisering, kapitalism och imperialism. Dolin påstår något förenklat att "Modernism [...] is a cultural movement critical of modernity" (143), men korrigerar detta påstående några sidor längre fram: "Modernist literature is a space in which traditional boundaries and categories are questioned, and for this reason its representation of the law tend to be deeply critical." (146) Det är just denna ambivalens mellan akut krismedvetande och obotlig framtidsoptimism som utmärker modernism som konstnärlig och kulturell företeelse. Medan den ekonomiska och sociala verkligheten förändrades i nästan samma rasande fart som vi kan bevittna i dagens Kina, så var rättssystemet långsamt med att anpassa sig. Dolin illustrerar denna situation inom juridiken genom att fokusera på två betydelsefulla försvarare av det brittiska common law-systemet, Sir Frederick Pollock i England och Oliver Wendell Holmes i USA, och en person ledde reformarbetet i USA, Benjamin Nathan Cardozo. Dessa tre jurister hade gemensamt en bred humanistisk bildning och en tro på litteraturens och re-

torikens betydelse inom juridiken.

Inom den litterära modernismen finner man dels författare som Upton Sinclair och Jack London, som skildrar samtida sociala förhållanden med en traditionell berättarteknik och didaktisk stilart, dels författare som Joseph Conrad, James Joyce och Virginia Woolf, som skapar nya sätt att skildra både en yttre social och en inre psykologisk verklighet och därigenom revolutionerar det litterära formspråket. Dolin nämner som exempel på den förra Sinclairs roman *The Jungle* (1904), som handlar om köttindustrin i Chicago. Romanen blev något oväntat en bestseller, och lästes även av dåvarande presidenten Theodore Roosevelt. Denne blev så chockerad av beskrivningen av köttindustrin att han beordrade en offentlig utredning som kom att bekräfta Sinclairs beskrivning. Detta ledde i sin tur till ny lagstiftning. Som exempel på skildringar av juridik och rätt i nyskapande litterära verk tar Dolin upp Joyces *Ulysses*, Franz Kafkas *Der Process* (1925) och Christina Steads *The Salzburg Tales* (1934). Utmärkande för dessa är att de skildrar rätten inte som en institution som skyddar vanliga människor och bevakar deras intressen, utan som en sluten sekt som i universalismens namn i stället tillvaratar sina egna och maktens intressen.

De två avslutande kapitlen i Dolins bok behandlar dels situationen för engagerad litteratur i ett post-kolonialt Afrika, med exempel från Nigera; dels rasfrågan i USA efter andra världskriget. Den post-koloniala situationen belyser ambivalensen i idealiserade föreställningar om det västerländska rättssystemet. Rasfrågan i USA visar både på den betydelse som litteratur, film och andra massmedier har haft på det politiska och rättsliga medvetandet i modern tid, liksom hur i en juridisk och federalistisk kultur som i det amerikanska samhället frågor som i Europa snarare skulle bestämmas i politiska organ i stället bestäms i domstolar. Den amerikanska medborgarrättsrörelsen hade sålunda rättssalen som ett av sina främsta politiska fora. Det är också genom denna politisering av rättssystemet som en radikal kritik av detta system växer fram, i form av Critical Legal Studies (CLS). Utgångspunkten för CLS är att rättssystemet i sin verksamhet tillvaratar och skyddar den ekonomiska och politiska eliten, med andra ord att alla inte är lika inför lagen.

Därmed har förhoppningsvis grunden lagts för en presentation och diskussion av Peter Goodrichs senaste bok, *The Laws of Love. A Brief Historical and Practical Manual* (2006). Goodrich, som är

professor vid Cardozo Law School i New York, har en bakgrund inom CLS, vilken han har förenat med ett intresse för litteratur- och kulturhistoria och samtida kontinental filosofi. Boken *The Laws of Love* kan betraktas som en fördjupning och utvidgningen av en essä från 1996, "Law in the Courts of Love: Andreas Cappellanus and the judgments of love" (i *Law in the Courts of Love. Literature and Other Minor Jurisprudences*). I denna essä utforskar Goodrich en bortglömd tradition inom rätten, vad han kallar en "mindre rättsvetenskap" som konstituerar en alternativ jurisdiktion till den moderna rättens universella (men territoriellt begränsade) anspråk. Inom rättshistorien finner man att olika rättsordningar och jurisdiktioner samexisterar, exempelvis världslig och kanonisk (eller andlig) rätt, kommersiell och administrativ rätt, offentlig och privat rätt, lokal, nationell och internationell rätt, liksom att gränser mellan dessa inte alltid är tydliga och att rättsordningarna kan överlappa. Denna mångfald av parallella rättssystem är något som den moderna rätten enligt Goodrich aktivt förtränger, samtidigt som den själv inte kan undgå att vara vad han kallar en "blandad" rätt. Kärleksrätten utgör således en "mindre rätt" som, på samma sätt som CLS, utmanar rättsvetenskapen och utgör ett hot mot dess monopol på juridisk kunskap. Mindre konfrontatoriskt menar han vidare att studier av kärlekens lagar gör det möjligt att förstå viktiga aspekter av modern rätt, inom allt från familjerätt och skaderätt till internationell rätt. Goodrich menar dessutom – delvis i anslutning till Hélène Cixous och Luce Irigaray – att den erotiska rätten kan förstås som ett alternativ till den maskulina rättsordningen, både vad gäller perspektiv och juridiska principer.

Det bör understrykas att Goodrichs uppsåt i *The Laws of Love* att sammanställa en "rättspraxis" (case law) över kärlekens lagar ska förstås både bokstavligt och figurativt. Bokstavligt i det att han utforskar denna erotiska rättstradition i form av lagar och domslut som existerat i Europa mellan 1150 och 1669. De äldsta referenserna till kärleksrätt återfinns enligt Goodrich i *Carmina Burana*, en samling religiösa dikter från tidigt 1100-tal. Den första systematiska sammanställningen av kärlekens lagar gjordes av Andreas Capellanus och benämns *De amore* (1180-tal). Enligt denne kyrkoman så tillhörde kärleksrätten exklusivt kvinnohoven. Under de följande fem århundradena finner man en rad arbeten av både jurister och poeter, liksom av jurist-poeter. Här kan nämnas *Breviari d'amor* av jurist-

ten Matfre Ermengard (1200-tal); *Las Leys d'amors* av två jurister från Toulouse, Guilhem Molinier och Berthemieu Marc (1300-tal); *Arresta amorum* av den parisiske diktaren och juristen Martial D'Auvergne (1460); och *Cupido jurisperitus* av en annan fransk jurist, Etienne Forcadel (1553).

Det slags frågor som kärlekens domstolar hade att behandla var ibland abstrakta: Varför kan någon som verkligen är förälskad inte drömma om fysisk njutning med sin älskade förrän han har haft kroppslig kontakt med henne, medan han lätt kan föreställa sig detta om andra? Andra frågor var juridiska: Har älskare lika rättigheter? Kan en make/maka också vara en älskare? Vissa är praktiska: Du erbjuds valet mellan att sova en gång med din älskade och sedan aldrig träffa henne igen, eller att se henne hela tiden men utan möjlighet till fysiskt umgänge. Vad skulle du välja? Andra är mer konkreta: Är kyrkomän eller riddare bättre älskare? Kan en älskare förskjutas på grund av sjukdom eller frånvaro? Om din älskare förlorar ett öga, ger det kärleken rätt att försvinna? Under vilka omständigheter är det berättigat av en kvinna att medvetet låta en avvisad älskare förtvina och dö från obesvarad kärlek? I sin historiska genomgång av hur kärlekens rätt har behandlat dessa frågor, systematiserar Goodrich dem under ett antal temata som även bestämmer bokens disposition: kärleks-sorg; stulna kärleksbrev; kärlekskontrakt; förtal; kärleksplatser; kyssar i offentliga miljöer; smärta och lidande; trohet och otrohet; sexuellt våld; självmord; och gåvor.

I *The Laws of Love* betonar Goodrich att kärlekens rätt, till skillnad från såväl den anglo-amerikanska tvekampsbaserad rättstraditionen som den kontinentala åklagarledda processen, hellre vill skjuta upp domslutet än komma till ett avgörande, liksom att det är viktigare att parterna kommer överens, att de blir sams, än att den ene eller andra får rätt. Som ett exempel på detta beskriver han hur det gick till när den franske konungen Ludvig IX hörde rättsaker. Dessa förhandlingar ägde antingen rum i konungens sovrum (med denne sittande på fotändan av sängen) eller utomhus med konungen sittande lutad mot ett träd. I dessa intima och avslappnade miljöer avgjordes rättssaker med avsikt att skapa endräkt snarare än att få fram sanningen eller skillnaden mellan rätt och fel. I en av de äldst bevarade sammanställningar av engelsk rätt, av Henry de Bracton, kallades de tillfällen när man avgjorde rättsfall för "kärleksdagar" (*Dies amoris*). På liknande sätt var det mest betydelsefulla i kärle-

kens rätt att hålla kärleken vid liv, och erotikens lagar ger regler och metoder för detta. En av de viktigaste metoderna för detta var att skapa avstånd mellan älskare, både i tid och rum, vilket tvingar dem att uppskjuta lusten och som förkroppsligas i "amour de loin". Detta erotiska avstånd ger utrymme för en idealisering av den älskade, men avspeglar även kärlekens praktik.

De mer figurativa sidorna av Goodrichs studie hänför sig bland annat till den osäkra och omtvistade historiska existensen av de kärleksdomstolar som tillämpade kärlekens lagar. Den moderna historieverenskapen gör gällande att det är fråga om fiktiva rättsinstanser och att många av de kvinnliga domarna i själva verket var män. Goodrich ifrågasätter denna argumentation och menar att det mer handlar om vad vi vill acceptera som historisk "verklighet". Liksom Dolin betonar han att skilljemuren mellan rätt och litteratur inte var så hög och tydlig under denna historiska period. Kärlekens rätt hör hemma i ett rum som överbrygger gränsen mellan det privata och det offentliga: den hör och besvarar frågor om det mest intima; den föreskriver och tillämpar offentliga lagar på umgänge mellan älskande. De erotiska rättsförhandlingarna var därför slutna, de kärande och svarande framträdde med dolda identiteter, maskerade. Enligt Goodrich så förkroppsligar kärlekens rätt även erotikens väsen, den är själv erotisk. Kärlekens rätt var vidare inte heteronormativ och den var öppen för olika slags sexuella aktiviteter och lekar. Det bör också kommas ihåg, som Goodrich flera gånger påpekar, att i konsten framställs både kärleken (*Cupido*) och rättvisan (*Justitia*) ofta som blinda. I sin redogörelse för kärlekens lagar finner Goodrich vidare en historisk utveckling från det andliga till det världsliga, från det amorösa till det rättsliga. På liknande sätt finner Goodrich en förändring i genre och ton, från det tunga till det lekfulla, från det allvarliga till det satiriska. Men samtidigt så finns det en anmärkningsvärd kontinuitet vad gäller ämnen och argumentation. Det är i stort sett samma frågor som ställs på 1100-talet som ställs i dag, men i dag är kärleken laglös och utan rätt. Kärlekens brist på juridisk ställning i dag framgår av hur valhant dagens rättsinstanser hanterar fall som handlar om sexuella relationer på arbetsplatser och amorösa relationer mellan lärare och elever, skilsmässa och vårdnadstvist, samt sexuella trakasserier och olika former av sexualbrott.

De tre böcker som diskuterats i denna recension ger tillsammans en mycket bra bild av forsk-

nings- och undervisningsområdet rätt och litteratur (eller rätt och humaniora som det allt oftare kallas). Dolins *A Critical Introduction to Law and Literature* ger en utmärkt och kritiskt introduktion, vars språkliga och geografiska begränsning kompletteras av *Imaginer la loi* och *The Laws of Love*. Goodrichs arbete ger i sin tur kanske den starkaste argumentationen varför juridiken måste ta sig an de rättstraditioner som den har förträngt både i sin strävan efter vetenskaplighet och i sin rättspositivistiska identifikation med statsmakten.

Leif Dahlberg

Anders Johansson. *Nonfiction*. Glänta. Göteborg 2008.

Det är skillnad på litteratur och Litteratur. Det påstås ibland att det inte är det, eller åtminstone att det inte borde vara det. Men det är det ju: vi kan inte förneka att så är fallet med mindre än att vi implicit erkänner att den skillnad vi vill förneka faktiskt existerar. Vari skillnaden består kan vara svårare att precisera. För det mesta låter vi oss nöja med grova generaliseringar som kategoriserar litteratur i dålig och bra, populär och höglitterär, bred och smal. Det är fullt möjligt att distinktionen är godtycklig; den blir inte mindre fundamental för det. Ändå låtsas vi oftast inte om den.

Anders Johansson visade redan med sin doktorsavhandling, oförglömligt betitlad *Avhandling i litteraturvetenskap*, att han insett vikten av att inte tyst annektera den skillnad mellan litteratur och Litteratur som är så central för litteraturvetenskapen, utan att istället medvetet problematisera den. Med utgångspunkt i Theodor Adornos negativa dialektik och Gilles Deleuzes schizoida litteraturbegrepp läste Johansson Borges noveller, Ekelunds sena aforistik, Noréns Sju tre, Pippi Långstrump, och Bruce Springsteen i ett uttalat försök att sätta ut gränserna mellan högt och lågt, mellan populärkultur och finkultur. Viljan att öppet konfrontera de dogmer som alltför ofta förblir oproblematiserade i svensk litteraturvetenskap var inte att ta miste på, även om det som stod i centrum för undersökningen förvisso fortfarande var texter i ganska traditionell bemärkelse.

Johansson går i den i år utkomna essäsamlingen *Nonfiction* glädjande nog ännu längre. Bland de tio essäerna ryms reflektioner över ämnen som får betraktas som relativt hemtama för litteraturveten-

skapen – som visor, Rimbaud, den svenska samtidsromanen, stilbegreppet, och litteraturvetenskapens forskningspolitiska förutsättningar – men också för sammanhanget avgjort mer aparta ämnen som bruket av en Jesus-robot i Mel Gibsons "The Passion of the Christ," de ideologiska grunderna för den yttrandefrihetsdebatt som fördes i medierna i spåren av Lars Vilks kontroversiella teckning av Muhammed som rondellhund, hur det känns att hata USA, och mordet av en grupp journalister i Uchuraccay 1983 i skuggan av det dåvarande inbördeskriget i Peru. Med så disparata ämnen som utgångspunkt kunde man tro att samlingen ofrånkomligen måste te sig splittrad, men framställningen hålls märkvärdigt väl ihop av en uttalad vilja att "hitta en realitet som döljs av stelnade ideal, ytliga sanningar, falska gränser och gängse anpasslighet" (9). Man läser med ständigt intresse: överlag utgör essäsamlingen en lycklig förening av skarp sinne och polemik. Ändå låter sig *Nonfiction* kanske bäst karaktäriseras som en produktivt problematisk bok: produktiv för att den genom att rikta in sig på vad litteraturen gör istället för att söka fastställa vad den betyder ger ett såväl vitalt som angeläget bidrag till den svenska litteraturvetenskapen; problematisk för att den inte helt lyckas överskrida den fetischering av Litteraturen som den så tydligt vänder sig mot.

I sina bästa stunder visar Johansson en imponerande förmåga att frilägga en narrativ dimension av verkligheten som alltför ofta förblir osedd. Essän om journalistmorden i Peru skulle till exempel vid första anblick lätt kunna förväxlas med ett journalistiskt reportage, en artikel som i likhet med filmerna om folkmordet i Rwanda, säg, inskärper vikten av att lära av historien. Men det visar sig snart att Johansson är ute efter att problematisera just den hållning som föreskriver att "hågkomst, kunskap och information utgör ett skydd mot återuppreppning" (171). Istället formar sig essän till en kritik som inser sin egen oförmåga att förstå, och därför avstår från alla försök att förklara det skeddä; avstår från att ens ge vid handen att det skulle finnas något att förstå. I essäns sista stycke står Johansson inför resterna av fyra döda kroppar på åklagarmyndigheten i Huamanga. "Det är bara det att själva kropparna saknas – allt som återstår är kläder, hår och skor. Känslan är märklig: det är som att se gamla stenålderslik, med accessoarer från 1980-talet. Jag tar ett foto" (181). I en situation i vilken det inte längre är möjligt att förstå är kritikern hänvisad till att registrera: framställa en bild som i sin tur kan